

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 71 Haziran 2020 & Volume: 13 Issue: 71 June 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KİLİS'TE KENTLEŞME URBANIZATION IN KILIS

Selahattin ÇELİK*

Özet

Türkiye, hızlı ve dinamik bir değişim sürecinden geçmekte ve hızlı kalkınma ile çevrenin korunması arasında dengeyi sağlamakta güçlük çekmektedir. Hızlı ekonomik büyüme sonucunda, sosyal ve kültürel olarak gelişme seyri içinde olan Türkiye'de arazi kullanım şekilleri de hızlı bir değişim göstermektedir. Belli bir alanda bu değişimlerin izlenmesi ve boyutunun kısa sürede belirlenmesi, ileride olabilecek sorunların önceden tespiti ve önlem alınması açısından önemlidir. Bu konuda, uzaktan algılama teknolojisi önemli kolaylıklar sağlamakta ve sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Kilis'in alansal gelişimi ile gelişiminin yönünü belirlemek ve arazi örtüsünde genel olarak ne gibi değişimler olmuştur? Sorusunun cevabı aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda farklı yıllara ait uydu görüntüleri (Landsat) ve yazılımlar kullanılmıştır. Böylece şehrin alansal gelişimi ile yakın çevresinin arazi kullanımında meydana gelen değişimler ve gelişim yönü tespit edilerek, Kilis'te şehirleşme-doğal ortam unsurları ve planlama arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bildirinin önemli amaçlarından birisi, Kilis ilinde arazi örtüsünün zamansal değişiminin ne kadar planlı olduğunun analizidir.

Çalışmada elde edilen bulgular Kilis kentinin bilhassa 2000'li yıllar sonrasında önemli gelişmeler gösterdiği sonucunu vermektedir. Bu gelişimin pek planlı olmadığı görülmektedir. Zira 2000'li yıllardan sonra kurulan bazı mahallelerin plansız geliştiği ve altyapı problemleri ile karşı karşıya kaldığı gözlenmektedir. 2011 yılında Kilis'te meydana gelen sel felaketi, bu kentte bilhassa altyapı sorununun olduğuna işaret eder. Aynı zamanda Kentsel gelişiminin dere yatağına doğru olması burada planlama yapılırken doğal afet kriterinin pek dikkate alınmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilis, Doğal Afetler, Kentsel Gelişim.

Abstract

Turkey, between a dynamic change quickly and go through the process of rapid development with environmental protection and the difficulty in providing the balance. As a result of rapid economic growth, land use, which in Turkey in social and cultural development trend also shows a rapid change. It is important to monitor these changes in a certain area and to determine the size of these changes in a short period of time in order to identify future problems and take precautions. In this regard, remote sensing technology provides important facilities and is frequently used.

In this study, to determine the direction of Kilis' spatial development and development, and what changes have occurred in the land cover in general? The answer to the question was sought. For this purpose, satellite images of different years (Landsat) and software have been used. Thus, the spatial development of the city and the changes occurring in the land use of the immediate environment and the direction of development were determined and the relations between urbanization-natural environment elements and planning in Kilis were examined. One of the important objectives of this paper is to analyze how planned the change of land cover in Kilis province is.

The findings of this study show that the city of Kilis has shown significant developments especially after the 2000s. This development is not very planned. It is seen that some neighborhoods established after the 2000s have developed unplanned and face infrastructure problems. The flood disaster that occurred in Kilis in 2011 indicates that there is a particular infrastructure problem in this city. At the same time, the fact that urban development is towards the creek bed shows that the natural disaster criteria are not taken into consideration when planning here.

Keywords: Kilis, Naturel Disaster, Urban Development Page.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Coğrafya Bölümü. selahattincelik@kilis.edu.tr

1. Giriş

Kırsal alanlardan oldukça farklı bir yerleşim alanı olan şehir, planlı bir şekilde kurulmuş, on binlerce insan barındıran ve geçimlerinde tarım dışı kaynakların hâkim olduğu toplu ve en büyük yerleşim yeridir (Atalay, 2011, 246). Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi şehir, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden kırsal alanlardan çok farklı bir yerleşme birimidir. "Kent" olarak da adlandırılan şehirler, çok çeşitli işlevlerin bir arada yürütüldüğü kalabalık ve büyük yerleşme birimlerinin bir bütünlük teşkil ettiği, kozmopolit yapısıyla kırsal yerleşmelerden ayrılırlar. Gün geçtikçe değişen ve gelişen şehirler, günümüzde beşeri eserlerin en görkemlilerinden biri olarak göze çarparlar (Doğanay, 1997, 417).

Son yıllara kadar dünya nüfusunun çoğu kırsal kesimlerde yaşamışlarsa da, binlerce yıldır kültür ve medeniyetin merkezleri olarak varlıklarını sürdüren ve Sanayi Devrimi'nden beri de hem büyüklük hem de sayıca muazzam bir gelişme içine giren yerleşmeler şehirler olmuştur (Tümertekin ve Özgüç, 2014, 396). Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sanayileşmenin hızlandırdığı kentleşme ile birlikte yeni bir yerleşme kalıbı ortaya çıkmış, toplum hayatını kolaylaştıran birçok yenilik meydana gelmiştir (Güner vd. 2012, 222). Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de şehirleşme faaliyetleri gün geçtikçe artan bir hızla devam etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık olarak nüfusun dörtte üçü kırsal alanlarda ve ancak dörtte biri şehirlerde yaşarken, iki binlerin başında bu oran tam tersine dönmüş, yani nüfusun dörtte biri kırsal alanlarda kalırken dörtte üçü şehirlerde yaşamayı tercih etmiştir.

Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra alt yapı hizmetlerinin yaygınlık kazanmaya başlaması ve endüstrileşmenin hız kazanması sonucu hızlı bir kentleşme süreci başlamıştır. Bu dönemde hızlanan şehirleşme faaliyetleri günümüze kadar hız kesmeden devam etmiştir. Ancak ülkede görülen bu hızlı kentleşme, gelişmişliğin bir işareti sayılamaz. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde görülen en önemli özelliklerden biri de aşırı nüfus artışı ve bu artışın sonucunda oluşan sağlıklı kentleşme ile bu gelişmelerin ortaya çıkardığı sorunlardır.

1927 yılında 10 binden fazla nüfusa sahip yerleşmelerde yaşayan şehirli nüfus % 16 civarında iken bu oran 2009'da % 75'e yükselmiştir. Son 25 yıldaki nüfus artışının ortalama olarak beşte dördü şehirlerde meydana gelmiştir. Kentlilik aslında bir ülkenin gelişme göstergelerinden birisidir. Ancak ülkemizde kentleşme çoğunlukla çarpık bir şekilde gelişmekte ve köylü kentler gibi bir olgu göstermektedir. Bu şekliyle kentleşmede görülen artış, sanayinin doğrudan bir sonucu veya şehrin çekiciliğinden değil, kırsal alanların kırıncı ve itici gücünden doğan göç olgusudur (Atalay, 2011, 227-250).

Cumhuriyet'ten sonra 1927'de yapılan ilk nüfus sayımında Türkiye şartlarında şehir sayılan ve nüfusu 10 bini aşan şehir sayısı 66'dır. 1990 nüfus sayımı sonuçlarına göre bu sayı 454'e çıkmıştır. Türkiye şartlarında nüfusu 100 bini aşan şehirler büyük kentler olarak kabul edilirse de ülkede büyük kent sayısı 1975 nüfus sayımında 38 idi. 1990'da bu sayı 65'e yükselmiştir (TÜİK verileri). 2013 yılında 89.422 olan Kilis şehir nüfusu bu kıstasa göre 2019'da ilk defa 100 bin sınırını aşarak Türkiye'nin büyük şehirleri arasına katılmış bulunuyor.

Günümüzde de nüfus şehirleşme lehine artışını devam ettirmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın başında dünya nüfusunda kırsal nüfusun egemenliği sona ermiş; şehrsel nüfus önce kırsal nüfusla eşitliği sağlamış, daha sonra kırsal nüfus karşısındaki artışını sürdürmüştür. 2010 yılında 6.9 milyar olan dünya nüfusunun yarısı kentlerdeki. 2030'da ise kent nüfusunun 5 milyara ulaşacağı ve dünya toplam nüfusunun % 60'ının kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Atalay, 2011, 296). Türkiye, 2020'lere geldiğimiz bu günlerde bile bu oranı yakalamış görünmektedir. Tarım dışı faaliyetlerin arttığı ve çeşitlendiği günümüzde oldukça büyüyen şehirlere, bir de kırsal alanlardan gelen göçlerle hesapta olmayan nüfusun katılmasıyla metropoller oluşmuş ve kentleşme sorunları daha da artarak yer yer içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir.

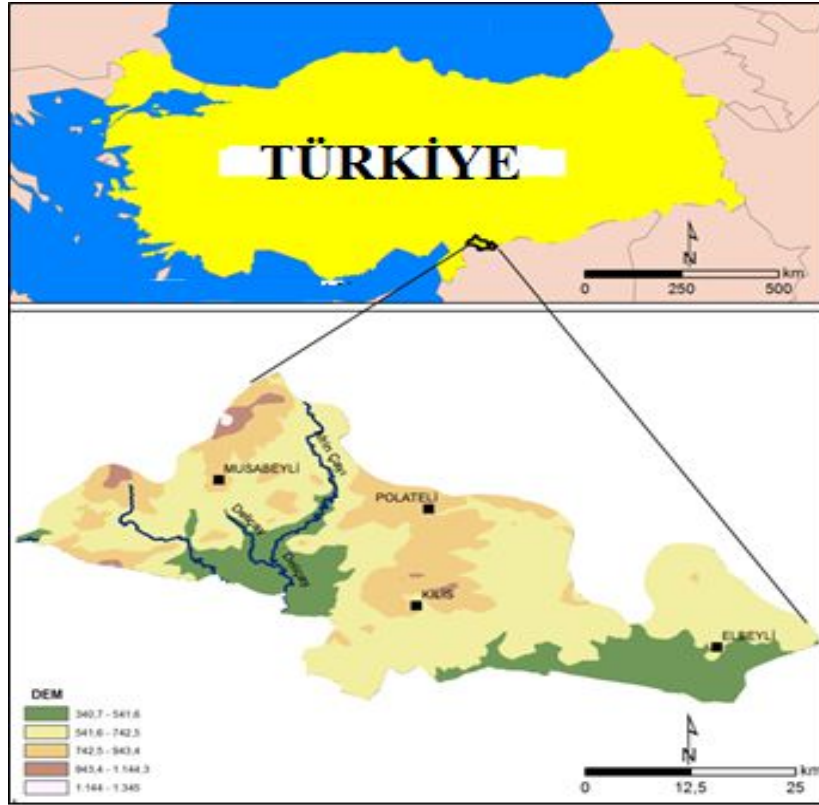
Aşırı kentleşme sonucu ortaya çıkan trafik, güvenlik, sağlık, eğitim, işsizlik, gecekondu ve çevre kirliliği; doğal afet riski, verimli tarım arazilerinin kaybı ve ekosistemin zarar görmesi gibi birçok sorun kentlerdeki yaşamı çekilmez hale getirmiştir (Çelik, 2019, 314). Özellikle aşırı kentleşme sonucu verimli tarım arazilerinin elden çıkması ve "organizmaların ortamlarıyla olan karşılıklı ilişkileri" (Atalay, 2015, 3) anlamına gelen ekosistemin bozulması, insanın geleceğini ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Kentleşmedeki sorunları en aza indirmek için kentlerde normal şartlarda yaşayabilecek optimum nüfus miktarı, nüfusun yaşam yerleri (oturma alanları); nüfusun ihtiyacını karşılaması gereken eğitim ve sağlık kuruluşları, alt yapı hizmetleri, sanayi ve ticaret fonksiyon bölgelerinin ileriye dönük olarak planlanması gerekir. Zaten şehir ve bölge planlaması, çevrenin insan yararına en akılcı bir biçimde değerlendirilmesi demektir (Doğanay, 1994, 408).

1.1. Araştırma Alanının Yeri, Konumu ve Sınırları

İnsanlık tarihinin en eski yerleşmelerinin yer aldığı Mezopotamya'nın kuzey batısında yer alan Kilis, Asya'dan gelip batıya ve Akdeniz sahillerine; güneyde Mezopotamya'dan gelip Karadeniz kıyılarına ulaşan önemli yollar üzerinde bulunmaktadır. Arkeolojik araştırmalar sonucunda buğday, arpa, zeytin, üzüm gibi ürünlerin kültüre edildiği topraklar olarak bilinen "Verimli Hilal Bölgesi", aynı zamanda Neolitik ve Kalkolitik kültürlerinin de yayılım alanı içinde bulunmaktadır (Çelik, 2018, 3).

Kilis 1995 yılına kadar idari yönden Gaziantep'e bağlı bir ilçe iken 06.06.1995 tarihinde il statüsüne geçirilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin 79. İli olmuştur. Hatay-Maraş Grabeni-Fırat Nehri arasındaki Gaziantep Platosunun güneybatısında ve Türkiye-Suriye sınırında bulunan Kilis İli, 36.45-37.45 güney enlemleri ile 36.45-37.00 doğu boylamları arasında yer almaktadır (İncili ve Akdemir, 2016, 15). Kilis İli, 1520 km² yüzölçümüne sahip olup ülke topraklarının % 0,2'sini kaplamaktadır. Kuzey ve doğusunda Gaziantep, batısında Hatay ili sınırları ile çevrili olan Kilis ilinin güneyinde Suriye sınırları vardır. Merkez, Musabeyli, Polateli ve Elbeyli olmak üzere 4 tane ilçesi bulunmaktadır.

Şekil 1. Kilis İli Lokasyon Haritası.

Genelde sade ve düz bir jeomorfolojik yapıya sahip olan Kilis, 680 m ortalama bir yükseltiye sahiptir. Şehir merkezi bazı küçük çaplı istisnalar hariç batı, kuzey ve doğudan nispeten yüksek kütlelerle çevrili, korunaklı bir güney yamaç yerleşmesi özelliği göstermektedir. Acar Dağı'nın güney eteklerinde yer alan Kilis, Mezopotamya'yı Suriye ve Gaziantep üzerinden Orta ve Kuzey Anadolu ve Akdeniz sahillerine bağlayan yolların kesiştiği kavşak noktasında bulunmaktadır. Önemli sınır kapılarından biri olan Suriye sınırındaki Öncüpınar Sınır Kapısı, Ortadoğu ülkeleri ile ulaşımın önemli bir kısmını sağlamaktadır. Kilis'in bazı merkezlere olan uzaklığı şöyledir: Gaziantep 68, Kahramanmaraş 140, Osmaniye 159, Şanlıurfa 205, Adana 246, Ankara 732 ve İstanbul 1185 km. Bugün yakın çevresinin ticaret ve idare merkezi konumundaki Kilis, son zamanlarda nüfus kaybına uğramış kentlerimizden biridir. Ancak son yıllarda il statüsüne kavuşması, üniversitenin açılması ve Suriye'de baş gösteren karışıklıkların yol açtığı göçlerin etkisiyle bu ilimizde nüfusun tekrar artış eğilimine girdiği görülmektedir.

1960 nüfus sayımında 33 bin olan Kilis kent nüfusu, 1970'te 43, 1980'de 58 bine, 1990'da 82 bine yükselmiştir. 2001'de tekrar 71 bine gerileyen nüfus azalışında, sınır ticaretinin sönükleşen etkisi ve dışarıya olan göçler etkili olmuştur. Kentte 2007 yılında kurulan ve günümüzde 8 fakülte, 2 yüksekokul, 4 meslek yüksekokulu ve 400'ü aşkın öğretim elemanı ile Kilis 7 Aralık Üniversitesi yaklaşık 12 bin öğrenciye hizmet vermekte ve kentin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir.

1.2. Yörede Daha Önce Yapılan Çalışmalar

Üniversitenin açılmasından önceki dönemde Kilis Yöresinde coğrafi alanda gerçekleştirilen bilimsel çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. M. Oktay, 1973 yılında “Kilis tarihi ve Bölgenin Yer Adları” adlı lisans tezi çalışması yapmıştır. İ.H. Konyalı 1968 yılında “Abideleri ve Kitabeleriyle Kilis Tarihi” adlı eserini yayınlamıştır. Aynı yıl ve aynı konuda V. Güldal “Kilis’in Eski Tarihi ve Hatıralar” isimli çalışması vardır. E. Özgen, 1987 yılında “Bir Höyüğün Ölümü: Oylum Höyük” adlı çalışmayı gerçekleştirmiştir. Yine aynı konuda, E. Özgen ve E. Carter “Oylum Höyük XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I” adlı çalışmayı yapmışlardır.

Ökkeş Kesici, 1988 yılında “Türkiye-Suriye Sınır Boylarındaki Köy Yerleşmelerinin Başlıca Sorunları: Asmacık Köyü Örneği” adlı yüksek lisans tezi çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu konudaki en kapsamlı bilimsel çalışma 1990’lı yıllarda yine Ökkeş Kesici tarafından gerçekleştirilmiştir. Kesicinin doktora tezi olarak hazırladığı “Kilis Yöresinin Coğrafyası” adlı çalışması 1994 yılında Kilis Kültür Derneği tarafından bir kitap haline getirilerek yayınlanmış ve okuyucuların hizmetine sunulmuştur.

Son yıllarda Kilis ile ilgili olarak Coğrafya alanında yayınlanmış çok sayıda makale çalışması yapılmıştır. Bunlardan bazıları Selahattin Çelik tarafından hazırlanan “Çevre Kirliliği ve Kültürel Mirasın yok Olma Tehlikesi Bağlamında Kilis Örneği, Kilis’te Turizm, Doğal ve Kültürel Değerlerde Antropojen Etkiler: Kilis Örneği ve Kilis’te Kentleşme-Arazi Örtüsü Değişimi ve Planlama İlişkisi, adlı çalışmalardır. Ayrıca Ömer Faruk İncili, 2013’te “Şehir Morfolojisi ve İktisadi Yapı İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği”, İlhan Oğuz Akdemir ve Ömer Faruk İncili 2014 yılında “Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği” adlı makale çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Yine Melda Harbalıoğlu ve Gamze Özel 2013’te “Kilis İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi” ve 2017’de “Yöresel Yemeklerin Restoran Menülerinde Yer Alma Düzeyinin Belirlenmesi: Kilis Mutfağı Örneği” adlı makale çalışmaları sayılabilir. Kilis Yöresi ile ilgili olarak yapılan diğer coğrafi çalışmalar, Coğrafya öğrencilerinin gerçekleştirdiği bitirme tezleri, kurum ve kuruluşlar tarafından oluşturulan proje, broşür, harita, rapor ve bültenlerdir.

Kilis’te Kentleşme

Kilis Yöresi, dünya üzerinde ilk medeniyetlerin yaşandığı alanlar içinde bulunmasından dolayı, en eski yerleşmelere sahne olmuştur. Dolayısıyla eski dönemlerin şartlarında oldukça yoğun bir şekilde nüfuslanmış mekânlardan biridir. Kilis şehir yerleşmesi, yaklaşık 1000 m yüksekliğindeki Resul Osman Dağı’nın güney eteklerinde kurulmuştur. Doğu ve güneyinde Kilis Ovası’nın yer aldığı şehrin batısı, 750 m yükseltilerde kalker ve marnlı tepelerle kaplıdır (Kesici, 1994, 52).

Oylumhöyük’te başlayan ancak henüz tamamlanamayan arkeolojik kazılar, yörenin yerleşim tarihine büyük oranda ışık tutacaktır. Kilis Şehrini 5 km güneydoğusunda yer alan Oylumhöyük’te yapılan araştırmalar, yörenin Paleolitik’ten beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı, sürekli bir yerleşimin günümüze kadar devam ettiği ve eski dönemlerin şehir özelliğini gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Kilis şehir yerleşmesinin tarihini çok eskilere götürecek yeterli ve kesin verilere ulaşmak zordur. MÖ 1100’lerde Asur kaynaklarında geçen “Ki-li-zi” kentinin Kilis olduğunu ileri süren kaynaklar da vardır (Özgen, 1987, 5). Eğer bu tahmin doğruysa Kilis kentinin yerleşme tarihini MÖ 3100’lere kadar götürmek mümkün olacaktır.

15. yüzyılın başlarında Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Zaferiyle Osmanlı topraklarına katılan Kilis Yöresinin merkezi konumundaki Kilis, bu dönemde şimdiki Suriye sınırları içinde kalmış Azez’e bağlı bir köy yerleşmesi idi (Arıncı, 2016, 352). Kilis, yerleşme tarihi boyunca kentleşme alanında önemli gelişmeler göstermiştir. Günümüzde Kilis’teki önemli tarihi yapıların çoğu Osmanlı dönemden ve özellikle de 15. yüzyıldan günümüze kadar ulaşabilmiştir..

Kilis şehri gelişiminde, Mezopotamya’dan gelip Kuzey ve Batı Anadolu’ya ulaşan yolların ortasında bulunmasından kaynaklanan ulaşım avantajının etkisi yanında, verimli tarım alanlarının kenarında yer almasının da büyük etkisi vardır. Şehrin tarihi gelişiminde bu etkilerin izlerini taşıyan çok sayıda tarihi ve kültürel kalıntı buna şahitlik etmektedir. Tarihi kalıntılar incelendiğinde 16. yüzyılda Kilis Şehrinin tipik bir Osmanlı şehri özellikleri gösterdiği ve eski şehir nüvesinin büyük oranda günümüze kadar geldiği görülmektedir. Osmanlı kentlerinin tipik yapısı, “merkezi oluşturan büyük cami ve bunun çevresinde dairevi şekilde yer alan çarşı ve pazarlar” şeklindedir. Belirtilen kısım, şehrin cazibe merkezini oluşturur. Bu mekânlardan başka şehirde yer alan diğer cami ve çevreleri, han, hamam veya 2. derecede öneme sahip çarşıların tali merkezleri vardır. Şehir çevresinde yer alan mezarlıklar ise şehrin adeta sınırını oluşturan yerler olmuştur. Topografyanın sade oluşu, şehrin kabaca dairevi bir şekil almasına sebep olmuştur (Akdemir ve İncili, 2014, 242).

Bu dönemde fizyonomik yönden tipik bir İslam kenti görünümünde olan Kilis şehrinin ortada Ulucami ile bunun etrafında yayılan han, hamam, çeşme ve diğer alış-veriş yerlerinin oluşturduğu çarşının

teşkil ettiği toplu bir yerleşme düzenine sahip olduğu görülür. Kentsel alanın artmasıyla Ulucami çevresinin eski yapıların oluşturduğu dar ve çıkmaz sokaklarla adeta boğulması, zamanla çarşının Kadı Cami ve Sabah Pazarı yönüne doğru yayılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde birkaç mahalleden oluşan bu eski yerleşim alanı, varlığını büyük oranda muhafaza ederek canlılığını günümüzde de devam ettirmektedir.

Kilis'in 19. asırda merkezi bir yer olarak taşıdığı önemin en önemli sebebi coğrafi konumudur. Zira bu devirde Kilis, hem tarımsal hammaddelerin üretildiği önemli bir üretim alanı hem de bu hammaddelerin ihtiyaca sunulduğu merkezdi (İncili, 2013, 2-5). 19. yüzyıl sonunda Kilis, 32 mahalle 20 bin civarında nüfus ve 500 kadar da köyün merkezi konumunda idi. Halep Vilayeti Salnamesinde bu dönemde şehirde hükümet konağı, redif debboyu, cephanelik, telgrafhane, kütüphane, rüştiye, iptidai, havra ve dakik fabrikası bulunuyordu. Bunlardan başka 37 cami, 14 mescit, 24 tekke, 8 medrese; 31 çeşme, 45 han, 5 hamam vardı. Ticari faaliyet gösteren 40 kahvehane, 1500 kadar dükkân, 5 eczane, 5 meyhane, 7 mağaza, 3 bedesten, 3 sabunhane, 58 zeytin 59 pekmez 8 susam mahseresi, 20 değirmen, 24 fırın, 120 dokuma tezgâhı, 5 boyahane ve 4335 ev bulunuyordu (Kesici, 1994, 105).

Kilis'in sosyal, ekonomik ve idari yapısında görülen en olumsuz gelişme Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan sınır düzenlenmesi ile meydana gelmiştir. Bu dönemde bir sınır yerleşmesi konumuna düşen Kilis, bu zamana kadar kendisine idari yönden bağlı olan köylerin yaklaşık üçte ikisini kaybetmiştir. Savaş yılları sonrasında yapılan Ankara Antlaşması sonucu köylerinin çoğu çizilen Suriye Sınırı dâhilinde kalmıştır. Bu yapay değişikliğin olumsuz etkileri Kilis'in gelişmesini derinden etkilemiş, söz konusu bölünmeyle büyük parçasının Suriye'de kalması ve bu ülke ile bağlarının büyük ölçüde kesilmesi sonucu hızlanan göçlerle önemli nüfus kayıpları yaşanmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke genelinde olduğu gibi Kilis'te de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'ye kadar önemli bir demografik gelişme görülmemiştir. Eskilerden beri Kilis şehir nüfusunun kırsal nüfusa oranlandığında başa baş gittiği, hatta zaman zaman kırsal nüfustan fazla olduğu illerimizden biridir. Cumhuriyet Dönemi ilk nüfus sayımında Türkiye'de şehirsiz nüfus oranı toplam nüfusun 24,2'si iken Kilis'te bu oran % 49,2 idi. Günümüzde de Kilis'te şehirsiz nüfus kırsal nüfusun bir hayli üzerindedir. İlk sayımda nüfusu 22.513 olan Kilis, o zamanın şartlarında ülkenin büyük sayılabilecek şehirleri arasında yer almaktaydı. Sınır değişikliği ile oluşan kayıpların etkisi uzun yıllar devam eden Kilis, bir yandan da yanı başında hızla gelişen Gaziantep'in etki alanına girmiştir. Uzun yıllar Gaziantep'e bağlı bir ilçe olan Kilis, 1950'lere kadar önemli bir gelişme gösterememiştir.

1960'lardan sonra Suriye sınırında artan kaçakçılık eylemlerine bağlı olarak canlanan ticari faaliyetler 1960'lara kadar devam etmiş, ticari fonksiyonun gelişmesi Kilis'in gelişme sürecine yeniden bir ivme kazandırmıştır. Ancak bu süreç fazla devam etmemiş, 1980 darbesiyle kaçakçılık faaliyetleri önlenmesi ve kaçakçılığa bağlı olan ticari canlılığın önemini kaybetmesi sonucu Kilis'ten dışarıya olan göçler tekrar hızlanmış, şehirsiz gelişmede durgunluk, hatta bir gerileme süreci başlamıştır. 1985-1990 döneminde şehirde % 7,7 gibi olağanüstü bir nüfus artışı görülmektedir. Şehir nüfustaki bu aşırı artışın kırsal alanlardan şehre yönelik göçler ve fazla sayımla ilgili olduğu ileri sürülmüştür (Kesici, 1994, 74).

Son 25 yılda Kilis'te nüfus ve yerleşme dokusu üzerinde etkili olan üç büyük sosyal, ekonomik ve idari değişim yaşanmıştır. Birincisi Kilis'in 1995 yılına kadar Gaziantep iline bağlı bir ilçe iken 6.06.1995 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 79. İli olması. İkincisi 2007 yılında Kilis'te Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin açılması ve üçüncüsü de Kilis İlinin sınırlarında yer aldığı Suriye'de 2011 yılında çıkan iç karışıklıklar ve savaşlar sonucu meydana gelen ve çoğunun akrabalık ilişkilerinden dolayı Kilis'e yönelen göçler.

1995 yılında il statüsüne kavuşan Kilis'te idari fonksiyonunun değişmesine bağlı olarak kentleşme faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmuştur. Kentte yeni kurum ve kuruluşların oluşturulması, var olanların kapasitelerinin artırılması, yeni il sınırlarına yeni yerleşim birimlerinin katılması gibi faktörler gerek nüfus artışı ve gerekse yerleşim dokusunun büyümesine sebep olmuştur.

TÜİK verilerine göre Kilis'in İl olmadan önceki sayım olan 1990 sayımındaki nüfusu 121.752'dir. Ancak 1997 yılında gerçekleştirilen genel nüfus tespitinde nüfusunun 111.115 olduğu, yani normal şartlarda daha da artacağı yerde önemli ölçüde azaldığı görülmüştür. Bu durumun en önemli sebebi, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Kilis'te de bu dönemlerde ortaya çıkan demografik abartılarla ilgilidir. Zira bu dönem yönetimlerin yerleşim yerlerinin gelişmesi, terör, siyasi çıkar ve idari düzenlemelerde hizmet alımındaki kolaylıklar gibi sebeplerle yerel ve idari birimlerin çoğaltılmasına yönelik çabalar içine girdikleri görülmektedir. Dolayısıyla köylerin belde, beldelerin ilçe ve ilçelerin il olma gayesiyle birbirleri ile yarıştıkları bir dönem yaşanmıştır. Bir üst statüye geçirilmek isteyen yerleşim birimlerindeki etkin güçler, köyün, kasabanın veya ilçenin nüfusunun yüksek gösterilmesi için olağanüstü çaba içine girmişlerdir.

Sayım dönemlerinde başka yerlerde ikamet eden insanların kendilerine sağlanan cazip imkânlarla doğum yeri olan yerleşmelerde sayılmaları teşvik edilmiştir. Bunu yaptıkları takdirde köylerinin belde veya

ilçe olacağı, ilçelerinin il olacağı ve böylelikle hazineden kişi başına hizmet amaçlı olarak verilen payın yükseleceği telkin edilmiş ve halka doğum yerleri olan yerleşmelerin nüfusunun suni olarak artışına katkıda bulunmaları istenmiştir. Bu nedenle 1990'lı yıllarda birçok yerleşim biriminin nüfusunun olağan artışının çok üstünde bir rakama vardığı belirlenmiştir. 90'lı yıllarda il olma ihtimalinin belirlediği Kilis'te de 1990 sayımındaki nüfus miktarının abartılı olduğunu düşünmemek mümkün değildir.

Fizyonomik yönden tipik bir İslam kenti görünümünde olan Kilis, jeomorfolojik yapısı itibariyle düzlük bir alanda yer almasından dolayı dairevi bir gelişim göstermiş ve uzun zaman bu gelişim şeklini muhafaza etmiştir. İlk defa 1990'larda bu şekil bozulmuş ve şehri sınırlandıran asri mezarlık güneyinde, doğuya doğru bir çıkıntı oluşmuştur. Daha sonra bugün "Eski Beşevler" olarak nitelendirilen bu şehrsel gelişme alanını, daha güneyde, Gaziantep Yolu'nun kuzey kenarı boyunca "Yeni Beşevler" olarak bilinen yeni bir yerleşim alanı takip etmiştir. Yeni Beşevler şehrsel alanının doğusunda, Gaziantep karayolunun güneyine Küçük Sanayi Sitesi konumlandırılmıştır. Şehrin doğuya doğru gelişimi, şehirden 10 km doğudaki Organize Sanayi Bölgesi'ne doğru, Gaziantep karayolu boyunca devam etmektedir.

Kilis şehir yerleşmesinin doğuya doğru genişlemesinin sebeplerinden biri, bu yönde herhangi bir jeomorolojik engelin bulunmamasıdır. İkinci sebep olarak büyük bir çekim merkezi olan Gaziantep Yolu güzergâhının tercih edilmesidir. Nitekim bu yöne doğru yolun her iki yönünde, Organize Sanayi Sitesi'ne kadar bir yol boyu yerleşmesi belirlemeye başlamıştır. Şehrin bu yöne doğru genişlemesinin üçüncü sebebi yerleşim yeri için düzlük alanların tercih edilmesidir. Düzlük alanların tercih edilmesi, ulaşım kolaylığı ve tarım alanlarına yakın olma gibi avantajlar sağlasa da önemli yerleşim problemlerine sebep olmaktadır.

Bu gelişmedeki en önemli sorun Kilis Ovası'nın kuzeyindeki verimli tarım arazilerinin her geçen gün artan bir hızla şehrsel alanlara dönüşmesidir. Tarım, hem insanların beslenme ihtiyacını hem de sanayi için gereken sermaye ve ham maddeyi sağlar (Karaboran, 1986, 141). Bundan dolayı yeryüzünde tarım ürünleri bakımından dışarıya muhtaç olmayan ülkeler çok şanslı sayılırlar. Bu yeterlilik, sadece beslenme açısından değil, doğal ortamın gerekliliği ve sürdürülebilirliği için de hayati öneme sahiptir.

Türkiye'de araziler, çoğu yerde, kullanım kabiliyetlerine göre kullanılmadığından, kabiliyet sınıfları yüksek olan, verimli tarım alanları tarım dışı alanlarda kullanılmaktadır. Genelde verimli tarım arazilerinin ortasından geçen karayolu güzergâhlarının çevresi hızlı bir şekilde endüstrileşmeye ve şehirleşmeye maruz kalmaktadır. Bu şekilde yitirilen verimli tarım arazileri, kısa bir sürede ülke tarım alanlarının % 5'ini geçmektedir (Doğan, 2010, 360).

Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin hızlanmasından sonra ülkenin hemen her yerinde verimli tarım arazilerinin gittikçe artan bir hızla yapılaşmaya açıldığı gözlenmiştir. Nüfusun ve şehirleşmenin hızlı arttığı yerlere yakın tarım alanlarında, tarımsal faaliyetlerden yeterince fayda sağlanamadığı bir gerçektir. Bu konumdaki araziler gittikçe yaklaşan şehir istilasının etkisiyle hem tarımsal özelliklerini kaybetmekte hem de büyük oranda boş bırakılmaktadırlar (Çelik, 2019, 337). Yapılaşmaya açılan tarım arazilerinin bulunduğu alanlarda kısa sürede arazi fiyatları aşırı yükselerek astronomik seviyelere ulaşmakta, şehir çevrelerindeki tarım arazileri parsellenip hızla yerleşim alanlarına dönüştürülmektedir. Coğrafi mekândaki bu olumsuz değişim, ülkeleri tarımsal ürünler açısından dışarıya bağımlı hale sokarak, milli gelirin düşmesine, ekolojik dengenin bozulmasına ve ülke ekonomilerinin köklü zararlara uğramasına sebep olmaktadır.

Tarım arazilerinin sanayi, turizm ve yerleşim alanlarıyla devre dışı bırakılması dramına ülkenin hemen her tarafında rastlamak mümkündür. Binlerce yıllık yerleşme tarihimizde görüldüğü gibi, eskiden bir yamaçta, verimsiz, çorak alanlar yerleşim alanı olarak seçilir, tarıma uygun olan araziler tarımsal amaçlar doğrultusunda kullanılırdı. Günümüzde büyümekte sınır tanımayan kentlerin, etrafındaki verimli tarım alanlarını hızla yuttuğu gözlenmektedir. Kırsal alanlar gittikçe büyüyen bir hızla betonlaşmakta buralarda yer alan yeşil kuşaklar, flora ve fauna toplulukları kaybolmakta ve dolayısıyla doğal ortam sahaları gittikçe daralmaktadır. Sonuçta birçok ekolojik sorunun ortaya çıkarak doğal ortam tahrip edilerek aşırı şehirleşen alanlarda, insanların sağlığını tehdit eden hastalıklar ortaya çıkmaktadır.

Çok kıymetli tarım alanları süratle basit çıkarlar uğruna mesken, yol, sanayi kuruluşu (Doğanay, 1993, 442) ve turizm tesislerinin istilasına uğramaktadır. Verimli tarım alanlarının yapılaşmaya açılması sonucu asıl fonksiyonunu kaybetme oranı gün geçtikçe büyümekte, buna bağlı olarak doğal ortam alanı daralmaktadır. Verimli tarım alanlarının korunmasına yönelik olarak merkezi ve yerel yönetimlerin radikal düzenlemelere gitmesi gerekmektedir. Gelecekte milli varlığa ve ülke ekonomisine telafisi zor kayıplara sebep olacak bu girişimler, devletin uzun vadeli ve isabetli tarım politikaları göz önüne alınarak mutlaka kontrol altına alınması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Aşırı ve dengesiz kentleşme sonucu sadece verimli tarım arazileri elden çıkmamakta, ekolojik denge de bozmaktadır. Yeşil alanların tahribi gün geçtikçe dar alanlara itilen yaban hayatını tehdit etmektedir. Bu durum, aynı zamanda iklim değişikliğinin tehdit ettiği ekolojik dengenin bozulmasını kolaylaştıran bir

ortam hazırlamaktadır. Ayrıca tarımsal alanların kapladığı yerlerin zemini büyük oranda alüvyon dolgular ve gevşek malzemelerle kaplı olduğundan söz konusu alanlarda şehirleşmenin gelişmesi, tamamına yakınının 1. derecede deprem kuşağında yer alan bu arazilerde olabilecek başta deprem olmak üzere muhtemel doğal afetler açısından da ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu değerli varlıkların kaybını önlemek için devletin mutlaka tarım alanlarını, tarihi ve kültürel varlıklar gibi Tarihi ve Kültürel Varlıkları Koruma Kanunu kapsamına alması gerekmektedir (Çelik, 2019, 315).

İl olmasından sonra şehrsel gelişmelerin ivme kazandığı Kilis şehrinin, uzun süre muhafaza edilen dairesel gelişme dokusunun bozularak yayıldığı alanlardan biri de güney istikametidir. Güney çevre yolunun buradan geçmesi, Öncüpınar Sınır Kapısı'nın bulunması ve en önemlisi Kilis Devlet Hastanesi'nin buraya nakledilerek yeni modern binasına kavuşması, şehrsel gelişme alanının güneye kaymasına sebep olan başlıca faktörlerdir. Bu nedenle Kilis Devlet Hastanesi çevresi, Öncüpınar Sınır Kapısına giden yol boyu ve güney çevre yolunun güneyindeki mahalleler şehrsel alanlara dâhil olmuştur.

Kilis'te nüfus ve yerleşme dokusu üzerinde etkili olan ikinci neden 2007'de Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nin açılmasıdır. Bilindiği gibi büyük kompleks yapılardan oluşan üniversiteler, çeşitli kampüs ve birimleriyle kuruldukları yerleşmelerin nüfus ve yerleşme dokuları üzerinde fiziki büyüme yönünde önemli etkiler bırakırlar. 2007'de kurulan Kilis 7 Aralık Üniversitesi 8 fakülte, 2 yüksekokul, 4 meslek yüksekokulu, 3 enstitü ile sayıları 500'e varan öğretim elemanı ve 12 bini aşkın öğrencisiyle eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Üniversite, şehrin batısında Hatay yolu üzerinde kurulduğu yerin yakın çevresi başta olmak üzere Kilis Şehrinin her tarafında yoğun bir yapılaşma ve dolayısıyla şehirleşme faaliyetlerine sebep olmuştur. Bu faaliyetler, günümüzde de devam etmektedir. Şehrin batısında yerleşmeye elverişli alanların tamamen konut ve ticaret alanlarıyla dolduğu gözlenmektedir. Kilis şehri batısı ve kuzeyinin jeomorfolojik engellerle (dağ ve tepelerle) kaplı olması, şehrin kuzey ve batıya doğru genişlemesini bir nebze engellemiş görünmesine rağmen batı yönündeki gelişimin Hatay yolu boyunca devam ettiği gözlenmektedir. Jeomorfolojik yapı itibarıyla Güney Çevre Yolu ve şehri batı istikametine bağlayan yolların kesiştiği ve üniversitenin de yer aldığı batı yönündeki bu kıstak alan tamamen yapılarla kaplanmıştır. Şehrin bu bölümünün rahatlaması için Kuzey Çevre Yolu Projesi'nin bir an önce gerçekleşmesi gerekmektedir.

Kilis'te şehrsel gelişme ve büyüme üzerinde etkili olan üçüncü neden Suriye'den gelip Kilis'e yerleşen göçmen faktörüdür. Bilindiği gibi Türkiye, devamlı olarak baskıdan, zulüm ve çatışmalardan uzaklaşmak isteyen grupların sığınma yeri olarak görüldüğünden birçok mülteci ve kaçak göçmenin daimi veya geçici iskân alanı olarak seçilmektedir. Türkiye'nin göç etmek zorunda kalan muhacirlere bir ensar (yardımcı) olmak amacıyla kucak açması ülkenin her yerinde olduğu gibi Kilis'te de kabul görmüştür. Bu yüzden Suriye'deki karışıklıklardan sonra Kilis, sığınmacı hallerine bir sel ya da heyelan sonrası oluşan göçükler gibi şahit oldu (Yaşar, 2017, 6). 2011 yılında başlayan ve hala devam eden iç karışıklıklar ve çatışmalar sonucu, başlangıcından günümüze kadar devam eden ve zaman zaman oldukça hareketlenen Suriye'deki göçlerin ikinci adresi Türkiye olmuştur. Suriye sınırında olması ve savaş sonrası gerçekleştirilen yeni sınır düzenlemesi nedeniyle, yakın geçmişte büyük parçasının Suriye topraklarında kalması ve dolayısıyla göç etmek zorunda kalanlarla yakın arabalık bağlarının olmasından dolayı göçmenlerin yerleşmek için Kilis'i tercih etmeleri, şehirde yoğun bir göçmen kitlesinin birikmesine sebep olmuştur.

TÜİK verilerine göre 2014 tarihi itibarıyla Kilis şehir nüfusu 89. 422, il nüfusu ise 128.586 iken, İçişleri Bakanlığı ve AFAD açıklamalarına göre aynı tarihte sadece şehir merkezinde yaşayan ve kayıt altına alınan toplam Suriyeli göçmen sayısı 87 bindir. Bunun dışında Öncüpınar konaklama Tesislerinde 15 bin, Elbeyli Konaklama tesislerinde 24 bin olmak üzere Kilis İli sınırlarında 39 bin Suriyeli göçmenin daha yaşadığı tespit edilmiştir. Böylece Kilis İlinde yaşayan toplam Suriye göçmen sayısının resmi kayıtlara göre 126 bin olduğu ortaya çıkar. Zaman zaman oluşan şiddetli göç dalgaları ile bu sayının arttığı, gayri resmi kaynakların verdiği bilgilere göre ise bu sayının çok daha fazla olduğu belirtilmektedir.

Kilis'in Suriye sınırında olması, dolayısıyla göçmenlerin ana vatanına yakın olması ve halkının çoğunun Halep ve çevrelerinde yaşayan Suriyeli göçmenlerle akraba olması, göçmenlerin yoğun olarak bu ili tercih etmelerine sebep olmuştur. Bu yüzden göçmenlerin nüfus miktarına oranlandığında en fazla göçün Kilis'e yapıldığı, hatta göçmen nüfusun yerli nüfusun oldukça üzerinde olduğu dünyada nadir, belki de tek yerleşme yeri olduğu ortaya çıkar. Göçler sonucu nüfusu en az bir kat artan Kilis'te, göçler öncesi ekonomik durgunluktan dolayı yerleşim, iş ve ticaret amaçlı olarak kullanılmayıp atıl (boş) durumda olan konut ve iş yerlerinin tamamının dolduğu, hatta açıkta kalan Suriyeli göçmenlerin barınmasına yönelik olarak konteynır (taşımalık) ve çadır kentlerin oluşturulduğu gözden kaçmamıştır.

Aşırı şehirleşme, yalnız Türkiye'de değil, bu alanda yeterli önlemleri almayan her yerde, özellikle de geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde çözülmesi zor önemli problemlerin ortaya çıkmasına yol

açmaktadır. Doğal ve kültürel değerlere verilen zarar, çarpık kentleşme, ulaşım, eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, çevre kirliliği, alt yapı ve doğal afet riski bu sorunların ilk akla gelenleridir (Çelik, 2019, 314). Kilis'te kontrolsüz ve gelişigüzel yayılan şehirleşme, önemli sorunlara yol açan çarpık kentleşme görüntülerinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Foto 2).

Foto 1: Birçok şehrimizde olduğu gibi Kilis'te de çarpık kentleşme çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Mısırlılardan Azteklere, Roma İmparatorluğundan Rönesans Avrupası'na kadar her yerde şehirler planlandığı bilinen bir gerçektir. "İdeal şehir" tasarımı kavramı da yüzyıllarca en iyi zekâları meşgul etmiş, sürekli peşinden koşulup araştırılan bir kavram ya da model olmuştur (Tümetekin ve Özgüç, 2014, 497). Nüfusun ve kentleşmenin hızla arttığı günümüzde plansız olarak gelişen aşırı şehirleşme, içinden çıkılması zor sorunların ortaya çıkmasını yol açmaktadır. Kilis'te fazla bir alan kaplamayan eski şehir yerleşmesine dokunulmadan, kentleşmeye açılacak alanlarda yeni ve geniş yollar, yeşil alan ve ağaçlarla çevrili bulvarlar, birçok park alanı ve anıtlar oluşturmak eski ve yeninin bir arada, ahenkli uyumuna ortam hazırlayacaktır. Böylece gün geçtikçe daha büyük bir sorun haline gelen trafik kargaşası son bulacak, parkları, bahçeleri ve temiz havası, yeterli güneş ışığı gibi özellikleriyle ferah bir ortam oluşacaktır. Aksi halde plansız ve programsız, yeterli kontrol ve denetiminden yoksun olarak gelişen aşırı ve hızlı şehirleşme, alt yapının yetersiz olduğu kentleşme alanlarında önemli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaya devam edecektir.

Kilis'te bu sorunlardan en önemlileri trafik keşmekeşliği ve su baskınlarıdır. Topografyanın eğimli olduğu şehirde alt yapı yetersizliklerinden dolayı şiddetli yağışlardan sonra geniş alanlar su baskınlarına uğramakta ve şehir adeta çamur deryası haline gelmektedir (Foto 2).

Foto 2: Şiddetli yağışlardan sonra alt yapının yetersiz olduğu Kilis Şehri çamur deryası haline gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Gelişigüzel artan nüfus ve nüfus hareketleri (göçler) ile buna bağlı olarak gelişen hızlı kentleşme, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biridir. Son zamanlarda hızla gelişen plansız ve aşırı kentleşme, Türkiye'nin ve Kilis'in de önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Tarihi şehir nüvesinin klasik bir Osmanlı şehri özelliklerini taşıdığı eski Kilis, bir merkez cami ile bunun etrafında konumlanmış han, hamam ve ticaret yerlerinin oluşturduğu çarşının ve ikamet alanı olarak kullanılan konutların oluşturduğu toplu bir yerleşim düzenine sahiptir. Tarihi doku, ilk yerleşim tarihinin şartlarının belirlediği sıkışık, dar ve çıkmaz sokaklara sahiptir. Bu dokunun değiştirilmesi tarihi yapıların zarar görmesi veya ortadan kalkma riski bakımından mümkün görülmemektedir. Ancak şehre yeni eklenen mahallelerde bile yerleşme dokusu ile ilgili isabetli bir planlamanın yapılmadığı veya yapılan imar planlarına uyulmadığı gözlenmektedir. Bunun sonucunda işleyişi ve görüntüyü bozan çarpık kentleşme manzaraları ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı bir kentleşme için uygun bir şehir planı yapılmalı ve bu plan titizlikle uygulanmalıdır.

Kilis'in eski şehir dokusu sınırları içinde kalan birçok tarihi ve kültürel değeri olan yapıların giderek bozulduğu ve bir bir ortadan kalktığı gözden kaçmamaktadır. Titizlikle korunması ve bugüne kadar bize ulaştığı gibi bizden sonra da gelecek kuşaklara aktarılması gerekir. Bu değerli varlıkların aslının bozulmasına ve yok olmasına sebep olacak ve mimarilerine uymayacak beton, taş, briket, ahşap ve metal gibi çirkin ve ucube eklentilerin kondurulması mutlaka engellenmelidir. Böylece sanat değeri yüksek tarihi yapıların orijinalliği korunacak ve ortadan kalkmaları engellenecektir. Tarihi koruma alanı kapsamı dışında kaldığı söylenerek bozulmalarına ve tahrip edilmelerine kayıtsız kalınan bu yapıların, bir an önce Doğal ve Tarihi Değerleri Koruma Kanunu kapsamına alınmalıdır.

Gelecekte ise ülke ekonomisi ve doğal varlıklarına ciddi zararlar verecek teşebbüslerle verimli tarım arazileri gittikçe daha fazla amacı dışında kullanılmakta, bu alanlar gün geçtikçe artan bir hızla beton yığınlarına dönüşmektedir. Ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Kilis Şehrinin de güney ve doğu taraflarında uzanan verimli tarım arazileri hızla yerleşim alanı haline getirilmektedirler. Bu tehlikeli gelişme sonucu hem verimli tarım alanları azalmakta hem de şehirleşmenin hızlandırdığı çevre kirliliğinin boyutu genişlemektedir. Bu olumsuz gelişme sonucu tarımsal faaliyetlerin ve hayvancılığın gittikçe gerilediği ve aslında bir tarım ve hayvancılık cennet olan ülkemizin bu alanlarda temel besin kaynaklarının dahi ithal etmeye başladığı üzüntü verici bir durumdur. Şehirlerin ve sanayi kuruluşlarının asıl kurulum gelişmeleri gereken yerler, verimli tarım arazilerinin bulunduğu yerler değil, bu sahaların kenarlarında yer alan verimsiz ve çorak arazinin yer aldığı yamaçlar olmalıdır.

Şehirde özellikle hâkim rüzgâr yönlerinin üzerinde bir yapay set teşkil eden ve hava sirkülasyonunu önleyerek kirliliği artıran dikey yapılaşmanın önüne geçilmelidir. Bunun yanlış yapılaşma şekli yerine,

gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Kilis'te de topografyanın da uygun olduğu yatay yapılaşma düzenine geçişler teşvik edilmelidir. Bu konuda merkezi yönetimler ilgili kanunlarda düzenlemeler, yerel yönetimler uygulamaya yönelik çalışmalar yapmalıdırlar.

Yapılan araştırmalarda, bir zamanlar yeşil bir kuşakla çevrili olduğu tereddütsüz bir şekilde ortaya çıkan Kilis Şehri'nin etrafındaki vejetasyon kuşağı, antropolojik etkilerle günümüzde yerini çıplak tepelere terk etmiştir. Erozyon tehlikesi altında bulunan Kilis çevresindeki tepeler ve aşınım yüzeylerinin zaman geçirilmeden tekrar yeşillendirilmesi, temel doğal yaşam ortamları olan hava, su ve toprak dengesini koruyacak, etkisini gün geçtikçe artıran erozyon felaketini de önleyecektir. Su baskınlarını önlemek amacıyla açılan ve şehri boydan boya geçen kanal ıslah edilip bir katı ve sıvı atık çöplüğü olmaktan kurtarılarak, etrafının estetik örgülerle çevrili bir rekreasyon kuşağı haline getirilebilir.

Aşırı şehirleşme, çeşitli çevre sorunlarını beraberinde getirmekte, ekolojik denge bozulmakta bu sorunlar insanın yaşam kalitesini düşürmektedir. İnsanların, yaşadığı çevreyi korumaları ve kendisine zarar vermeyecek halde bırakması ve ekolojik dengenin canlıların yaşamındaki önemi ile ilgili olarak ciddi eğitimlerden geçmesi gerekmektedir. Bunun için örgün ve yaygın eğitim kurumlarındaki programlarda yeni düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Hızlı ve dengesiz kentleşme hayat kalitesini düşürürken boşalan kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin azalarak yer yer durma noktasına gelmesi, hayatın hemen her alanında oluşan dev sorunların oluşmasına sebep olmaktadır. Boşalan kırsal alanlara geri dönüşü özendirerek tedbirlerin alınması ve bu alanların tarım ve hayvancılık açısından tekrar aktif hale getirilmesi büyük şehirlerde aşırı kentleşme sonucu yoğunlaşan sorunları azaltacak, kırsal alanlarda atıl kalan ekonomik faaliyetlerin canlandırılması ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacaktır.

Dengesiz ve aşırı kentleşme sonucu oluşan gecekondular, çeşitli sorunlarıyla çağımıza yakışmayan manzaralar oluşturmaktadır. Çarpık kentleşme alanlarının kentsel dönüşüm yoluyla ortadan kaldırılması gecekondular sayısını da azaltacaktır. Bunun dolayı toplu konut ve kentsel dönüşüm sistemleri yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, İlhan Oğuz ve İncili, Ömer Faruk (2014). Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 29, s. 220-247.
- Arıncı, Kenan (2018). *Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri*, Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Atalay, İ. (2011a). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2011b). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İbrahim (2015). *Ekosistem Ekolojisi ve Coğrafyası*, İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Çelik, S. (2019). Hızlı Şehirleşmenin Doğurduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C. 11, S. 62, s. 311-320.
- Çelik, S. (2018). Kilis'te Turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 59, s. 329- 342.
- Çelik, S. (2019). Yerleşmelerin Yer Seçiminde Etkili Olan Coğrafi Faktörler ve Yanlış Yer Seçimlerinde Risk Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 66, s. 334-342.
- Doğan, Mesut (2010). *Çevre Sorunları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Doğanay, Hayati (1993). *Coğrafya'ya Giriş. Metotlar-İlkeler ve Terminoloji*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Doğanay, Hayati (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Doğanay, Hayati (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.
- İncili, Ö.F. (2013). Şehir Morfolojisi ve İktisadi Yapı İlişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, s. 1-18.
- İncili, Ö. F. ve Akdemir, İ. O. (2016). İklimin Konut Kültürü Üzerine Yansımaları: Tarihi Kilis Evleri Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, s. 1-12.
- Karaboran, Hilmi (1986). Elazığ'da Endüstrileşme Faaliyetleri, *Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu Kitabı*, S. 1, s. 101-166.
- Kesici, Ö. (1994). *Kilis Yöresinin Coğrafyası*. Ankara: Kilis Kültür Derneği Genel Yayını, Araştırma Dizisi-1.
- Komisyon (2012). *Genel Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademik Yayınları.
- Özgen, E. (1987). *Gaziantep Tarihi ve Kültürel Değerleri: Bir Höyüğün Ölümü: Oylum Höyük*. Gaziantep: Gaziyurt Matbaası.
- Tümertekin, E; Özgüç, N. (2014). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Yaşar, R. (2017). *Kilis'te Sığınmacı Algısı*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- TÜİK nüfus sayımı sonuçları.